

2007:39

Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård

Dokumentation, 2007

Lotta Eriksson och Emelie Petersson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2007:39

Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård

Dokumentation, 2007
Kävlinge socken, 1289
Kävlinge kommun
Skåne län

Lotta Eriksson och Emelie Petersson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.m.se

© 2006 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2007:39
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Kävlinge gamla kyrka sedd från öster. Foto Emelie Petersson.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

KÄVLINGE GAMLA KYRKAS KYRKOGRÅRD

Innehåll

Inledning	5
Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård	6
Kävlinge	6
Kävlinge socken	6
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historia	7
Beskrivning av kyrkogården	10
Omgärdning och grindar	10
Kvarter och gångar	11
Vegetation	11
Gravplatser	13
Gravvårdar	15
Kulturhistorisk värdering	19
Förslag till åtgärder	20
Kriterier för bevarande av gravvårdar och gravplatser	21
Lagstiftning och nationella mål	21
Underhåll av gravvårdar	24
Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten	24
Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn	26
Litteratur och andra källor	27
Arkiv	27
Litteratur	27
Litteraturtips	27
Bilagor	29
Bilaga 1: Plan över Kävlinge gamla kyrkogård	29

Skånekartan med Kävlinge kommun markerad.

Fastighetskartan, blad 2C7g, med Kävlinge gamla kyrka och kyrkogård markerad.

Inledning

Dokumentationen av Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård är utförd av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne på uppdrag av Kävlinge församling. Fältarbetet gjordes i maj 2007 med efterföljande rapportskrivning i direkt anslutning till detta. Dokumentationen består i detta skede av en genomgång av kyrkogården som helhet och kan enligt Regionmuseets förslag på åtgärder fördjupas med en inventering av ett urval kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar/gravplatser. I denna etapp har dock en bedömning av det kulturhistoriska värdet gjorts på ca 650 gravvårdar på samtliga kyrkogårdar i Kävlinge församling då dessa pekats ut som en risk ur arbetsmiljösynpunkt. Gravvårdarna på kyrkogården invid gamla kyrkan finns ej med bland dessa 650 utpekade gravvårdar men är inventerade sedan tidigare. För att klargöra vad som är av kulturhistoriskt värde på Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård har studier gjorts av historiska källor så som kartor och arkivmaterial i både pastoratets eget arkiv och Regionmuseets arkiv. Dessa arkivstudier har sedan kompletterats med en dokumentation av kyrkogårdens gravplatser, gravvårdar, växtlighet, murar, grindar och gångsystem för att skapa en sammanvägd bild av de kulturhistoriska värdena. För bevarandet av dessa värden föreslår Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne slutligen ett antal åtgärder.

Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård

Kävlinge

1886 stod järnvägen mellan Malmö och Billesholm färdig och Kävlinge blev därmed en viktig järnvägsknut i förbindelsen med både Lund, Landskorna, Barsebäckshamn och Sjöbo. I och med järnvägens framdragande till orten förflyttades också Kävlinges centralpunkt mot nordost där ett modernt stationssamhälle växte fram. Samhällets utveckling innebar också att den gamla kyrkan inte längre räckte till utan att en ny kyrka uppfördes och invigdes 1898. Tätorten Kävlinge blev genom Kgl. Brev år 1901 municipalsamhälle. Viktiga näringar för samhällets framväxt och utveckling har socker- och läderindustrin haft.

Kävlinge socken

Kävlinge socken är uppkallad efter kyrkbyn Kävlinge. Tolkningarna av namnet, som omkring 1125 skrivs Kyflinge och Kyflingy är flera, ett är att det är pluralis av ett släktnamn Kyflin. En annan tolkning är att namnet syftar till en höjd/topp i landskapet. Ådalen vid Kävlinge är djupt nedskuren och vattendraget tvingas av en från söder utskjutande markerad höjdrygg att rinna mot norr och därefter i en spetsig vinkel åter mot söder. Denna spetsiga vinkel återfinns mittemot byplatsen och den gamla vägen har gått fram på denna höjd till vadstället mittför byn.

Jordeboken 1662 tar upp fem hela och två halva kronohemman, ett helt annexhemman, sex hela, två halva och ett fjärdedels kanikhemman samt ett helt utsocknes frälsehemman i socknen. I J Lorentz Gillbergs *Historisk, oekonomisk och geographisk beskrifning öfver MalmöHuslähn uti hertigdömmet Skåne* utgiven 1765 anges att Kävlinge socken och by har 5 kronohemman, 3 11/24 skattehemman, 1/2 annexhemman, 1/4 kyrkohemman (Lunds domf.), 11 gatehus, 1 mjölkvarn skatte, 1 sågkvarn samt 1 stamp. Folkmängden i socknen var för åren 1805, 1904 och 1977 följande 344 inv., 1909 inv. och 5143 inv.

Enskiftet genomfördes i Kävlinge socken under åren 1803-1804 varvid 5 gårdar och ett antal gatehus tvingades att flytta ut från byn.

Kävlinge var fram till och med 1924 annexförsamling under Hög i Högs och Kävlinge pastorat. Därefter ändrades namnet till Kävlinge och Högs pastorat då Kävlinge genom järnvägens tillkomst blivit den helt dominerande.

Kävlinge socken är relativt liten till ytan och en karakteristisk slättsocken.

Gamla kyrkan i Kävlingsåsa sedd från nordost.

Kyrkan

Kävlinge gamla kyrka består av långhus, kor och absid samt ett senare tillkommet torn i väster samt ett vapenhus i norr. Ytterligare ett vapenhus har tidigare funnits på långhusets södra sida. Den ursprungliga kyrkan är uppförd av kvartsit samt sand- och fältsten medan tornet har murar av fältsten och vapenhuset av tegel i munkförband. Långhus- och korgavlar har tinnade rösterna av tegel. Samtliga takfall är täckta av tegelklädda sadeltak förutom absiden som har blytäckning. Enligt äldre skriftliga källor skall samtliga takfall förutom vapenhuset ha varit täckta med blyplåt.

Kyrkogårdens historia

Den äldsta bevarade kartan där Kävlingsåsa gamla kyrka finns utmärkt är en storskifteskarta från 1793. På den första översiktskartan i akten är inte kyrkogårdens avgränsning utsatt men på en senare detaljkarta över byn finns även denna med. Kyrkogården är oregelbundet rektangulär med kyrkan placerad i dess mitt med en liten förskjutning åt väster. Nordost om kyrkan återfinns en handfull kringbyggda gårdar och i sydväst ungefär lika många gatehus.

Nästa karta är enskifteskartan från 1803 där kyrkogården har samma utsträckning som på den föregående kartan. Vid enskiftet så minskar antalet gårdar kring kyrkan till tre och gatehusen har flyttats. Hemmanet med littreningen I på kartan anges vara prästboställe, placerat i helt andra sidan av byn gentemot kyrkan.

På häradsekonmiska kartan från 1910-15 har marken runt omkring den då övergivna kyrkan delats in i kvarter och den nya kyrkan och kyrkogården anlagts norr om den gamla. Vägen till kyrkan går rakt norr ut och i axel med denna väg ligger huvudgången till den nya kyrkan.

Den 7 september 1833 visiterade biskop Vilhelm Faxe Hög och Kävlinge församlingar. I visitationsprotokollet 2 § står följande: ”I avseende på 8½ i Konglig Hofpredikantens berättelse önskar visitator afskrift af de inscriptioner å grafvårdarne som äro läslige.” I 13§ står det vidare ”Kyrkogårdarna, synnerligen den i Kjöflinge, äro trånga, hwilcket Visitator ansåg fordra särskild anordning eller öfwerenskommelse.”. Under visitationens andra dag den 8 september återkommer biskopen till kyrkogårdsfrågan under 10 §. ”Då Kyrkogårdarna äro trånga och belägenheten förswårar utwidgning om icke i Höij där något skulle för detta ändamål användas af prästegårdsjorden, föreslog H Biskopen att de gräfwa liken hwarsteds utan afseende på afdelte begravningsplatser, hwilcken åtgärd medför förmånen af erhållandet af mera plats för begrafningar – Äfwen härom bör hållas sockenstämma.”

Ämbetsberättelse upprättad 1894 vid visitation i Högs pastorat talar om att lantmåteriförrättning genomförts för utwidgning av kyrkogården åt norr. Något som dock aldrig blev genomfört, troligen på grund av att ny kyrka uppfördes ett par år senare. Vidare framgår att gravplatserna är fördelade efter hemmantal och att gravplatsernas antal inte säkert kan uppges då inga särskilda gravplatser finns. Kring kyrkogården finns träd planterade. 1898 beslöt kyrkostämman att begravning på gamla kyrkogården skulle upphöra. Undantag medgavs för dem som sedan tidigare hade ”närmare anhöriga” begravda på kyrkogården. Sedan Kävlinge fått ny kyrka och kyrkogård minskade användningen av den gamla begravningsplatsen för att slutligen upphöra helt och idag innehas samtliga gravplatser av kyrkan.

Av arkivhandlingar framgår att kyrkogården 1910 har en omkrets på 212 meter. Till samma år dateras en skiss på smidesstaket samt ett kostnadsförslag på stängsel kring kyrkogården som avses anordnas utmed de sidor som saknar muromgärdning. Kvarstående murparti planerar man att restaurera och övriga åtgärder som omnämns är borttagande av träd och buskar samt jämnande av gravkullar för grässådd.

1917 återstår endast rester av en äldre mur kring kyrkogården och markhöjning har gjort att kvarvarande delar placerat muren i nivå med markytan. Endast enstaka gravsättning sker. Samma år upprättar domkyrkoarkitekt Theodor Wählin

ett förslag till kyrkogårdsmur av betong placerad ovanpå befintlig cementavjämnad granitmur. Ny mur skall täckas av munkategel och stänkpåttas med grovt kebruk samt vitkalkas. Vidare skall grindstolparna enligt förslaget gjutas i betong och täckas med bräder klädda med kopparplåt, grindarna tillverkas i ek. Av fotografier tagna 1918 framgår att muren uppfördes enligt förslaget. En bild tagen ifrån öster ger intrycket av en lummig begravningsplats kringgårdad av välväxta träd. En situationsplan från 1919 visar vidare att hela kyrkogården omges av en trädkrans och mur, luckor i träden finns dock i NV och SV. En bred huvudgång löper i norr mellan öppning i mur och vapenhuset och fortsätter runt kyrkan.

Mellan åren 2005-2006 åtgärdades kyrkogårdsmurens södra, västra och östra sidor följt av ompåttning av hela muren. Utmed dessa sidor ersattes den tidigare gjutna muren med mur av tegel som sedan spritpåttades och slutligen avfärgades vit.

Till vänster syns gamla kyrkan i fonden av lindallén och till höger kyrkogårdsmuren som bildar gräns ut mot samhället.

Beskrivning av kyrkogården

Gamla kyrkan är placerad i fonden av en mindre tvärgata till Västergatan som löper parallellt med kyrkan i norr. Tvärgatan kantas av en allé av klippta lindar och i dess förlängning är Korsbackakyrkan synlig på en höjd ca 200 meter åt norr. Gamla kyrkan är belägen inne i samhället med bebyggelse tätt inpå åt tre sidor. I öster stryker Bruksgatan förbi inpå kyrkogårdsmuren. Norr om finns ett mindre grönområde i vilket en skola och hembygdsgård ligger.

Kyrkogårdens oregelbundet rektangulära form har troligen en mycket gammal utbredning. Den omges av en putsad och vitavfärgad mur med öppning åt den allékantade vägen i norr. Tidigare skall ytterligare två ingångar ha funnits i söder och väster. Av de tre ingångarna benämns två som luckor medan den tredje benämns kyrkogårdsporten. Kyrkogården har en öppen karaktär med relativt få inslag av växtlighet. Gravvårdarna står glest placerade med undantag av ett mindre parti söder om kyrkan där ett par gravplatser ligger tätare och spår efter ett tidigare utseende kan skönjas.

Omgärdning och grindar

Kyrkogården omgärdas utmed samtliga sidor av en ca 1,5 m i hög spritputsad vitmålad mur täckt av munk- och nunnetegel. Längs utsidan av muren är en sockel av natursten med breda cementfogar synlig. Sockeln mäter cirka 20 cm åt norr och varierar i höjd längs övriga sidor eftersom kyrkogården ligger på en mindre avsats med sluttning ut åt söder.

Utanför vapenhuset i norr är ingången till kyrkogården placerad. Två murade grindstolpar med kvadratisk form markerar öppningen. Stolparna är spritputsade och vitavfärgade likt muren samt täcks av kopparklädda pyramidtak krönta av kopparklädda klot. Grindarna av järn är svartmålade och har ett enkelt, mo-

dernt formspråk med raka linjer. Dessa har troligtvis tillkommit vid mitten av 1970-talet. Ett ritningsförslag utfört av Torsten Leon – Nilsson daterat 1975 finns bland arkivhandlingarna.

Bilderna visar grindpartiet i norr följt av gången som löper runt kyrkan samt en vy över den östra delen av kyrkogården.

Kvarter och gångar

Gångsystemet på kyrkogården utgörs av en singelbelagd gång som löper från grindarna i norr runt kyrkan samt gör en kort utstickare längs med muren åt öster. Från grindpartiet och fram till kyrkans nord- respektive västentré har mittpartiet av gången belagts med betongsten.

Någon tydlig indelning i kvarter är inte synlig idag till följd av ett begränsat gångsystem och i övrigt grästäckta ytor. Gravplatserna finns spridda över hela kyrkogården med undantag av det sydvästra hörnet där en tom yta tar sin början och breder ut sig öster och norrut. Av tillgänglig karta över kyrkogården upprättad 1921, se bilaga 1, går varken indelning i kvarter eller sträckning för eventuella gångar att utläsa. Majoriteten av gravplatserna omgärdas av raka streck vilket bör kunna tolkas som omgärdningar av något slag. På fotografier från tidigt 1900-tal syns också att gravplatser som idag saknar omgärdning tidigare har haft detta. Ovan nämnda karta stämmer väl överens med en två år tidigare upprättad situationsplan över kyrkogården (*Sveriges kyrkor, Skåne*). Här har dock en gång från nordentrén och runt kyrkan ritats ut. I övrigt ser marken ut att vara gräsbevuxen och några gravplatser har inte märkts ut med undantag av två liggande gravhällar sydost om kyrkan.

Vegetation

Spår efter en tidigare trädkrans går att utläsa i de fyra kvarvarande högresta träd som står utmed kyrkogårdsmuren. I kyrkogårdens nordöstra hörn står en lind och ungefär mittför i söder en tysklönn. En andra tysklönn står strax väster om

grindpartiet och ungefär mittför kyrkan i söder finns ytterligare en lind. På situationsplanen från 1919 är en trädkrans som sträcker sig kring hela kyrkogården uttridat. Luckor där träd bör ha avlägsnats finns i sydväst, nordväst och nordost. Av fotografier från slutet av 1910-talet framgår att kyrkogården var en lummig plats med högre trädkrans, låga buxbomshäckar, vildvuxna städsegröna växter och gräs.

Bilderna visar exempel på växtlighet i anslutning till gravplatserna, tuja, buxbom, bräken, ljung och idegran.

Utöver träden återfinns dagens växtmaterial i anslutning till gravplatserna, men även här är antalet växter ringa. Städsegröna växter finns på totalt 12 gravplatser och av dessa utgörs 10 av buxbomsomgärdningar. Två av dessa avgränsar en mindre planteringsyta i anslutning till en gravvård, 3 omgärdar en singeltäckt gravplats medan 5 av omgärdningarna saknar gravvård. Där gravvård saknas finns någon form av övrig växtlighet pion, vintergröna eller lökväxter som tulpan och påsklilja.

Av de resterande två gravplatserna med städsegrönt inslag har en formklippt idegran och den andra en häck av buxbom som avgränsar planteringsytan i anslutning till vården. Denna gravplats omgärdas av ett gjutjärnsstaket och är den enda på kyrkogården där städsegrönt förekommer i kombination med omgärdning i annat material än växter. Idegranarna på tidigare nämnda gravplats har planterats i hörnen och formklippts till klot, ett av dessa i en något förvildad form. Utöver idegranarna finns en rygghäck i samma material samt ljung i anslutning till en liggande vård. Idegranshäcken är gles och utgörs till vissa delar endast av kraftiga stammar och grenar. En gravplats på den östra delen av kyrkogården utmärker sig genom en solitär i form av en högre tuja.

Vid ytterligare 5 gravplatser, med gravvård, finns växter och då i form av mahonia, rosbuskar, bräken och lökväxter som tulpan, vårlök och påsk- och

pingstliljor. Mahonia återfinns endast vid en gravvård nordväst om kyrkan medan bräken, rosor och pion finns på flera.

Utöver de två ovan nämnda gravplatserna med idegran respektive gjutjärnsstaket kombinerat med buxbom utmärker sig en gravplats avseende växtligheten. Denna omges av en klippt häck av buxbom och framför två av de tre gravvårdarna har pioner planterats.

Bilderna visar en gravplats omgärdad av buxbomshäck och med plantering av pion respektive gravplats omgärdad av ett enkelt gjutjärnsstaket och planteringsyta avgränsad genom en häck av buxbom.

Gravplatser

På södra sidan av kyrkan finns ett avsnitt där tre gravplatser ligger samlade på rad med kortsidan utefter grusgången. Utöver dessa är gravplatserna spridda över kyrkogården och till följd av att kvartersindelning saknas och ytorna är gräsbevuxna går inte någon tydlig gravplatsindelning och därmed antal platser att utläsa. Gravplatserna är orienterade i öst-västlig riktning. Totalt 15 gravplatser har någon form av omgärdning, av dessa utgörs 6 stycken av gjutjärnsstaket, en av sten och övriga av buxbom.

Med ett undantag är gjutjärnsstaketet relativt enkla till utförandet med staket av räta tunna stänger mellan något kraftigare stolpar krönte av bland annat fransk lilja och blomknopp. Ett av gjutjärnsstaketet utmärker sig genom ett rikare formspråk. Gjutjärnsomgärdningar saknas helt på den västra delen av kyrkogården. Majoriteten återfinns på den östra delen medan två av omgärdningarna är placerade sydost om kyrkan och en i nordost. Inom en av de gjutjärnsomgärdade gravplatserna finns 4 gravvårdar, resterande rymmer antingen 2 eller 1 vård. Samtliga gjutjärnsomgärdade gravplatser täcks av singel, en omgärdning står ovanpå ett gjutet fundament medan övriga har underlag av sten.

Bilderna visar ett exempel på den enklare typ av gjutjärnsstaket som förekommer på kyrkogården respektive den mer rikt gestaltade omgärdning som finns kring en av gravplatserna.

På kyrkogården finns 8 buxbomsomgärdade gravplatser och merparten av dessa saknar gravvård. Av de 3 gravplatser där gravvården/gravvårdarna står kvar finns två på den västra delen av kyrkogården och den tredje i öster. Ytmaterialet på samtliga är singel. Inom omgärdningar där gravvården har tagits bort har även eventuellt ytmateriale avlägsnats och ersatts med bar mark. Två av de 10 buxbomsomgärdade gravplatserna återfinns väster om kyrkan och resterande i den östra delen av kyrkogården.

Bilderna visar den stenomgärdade gravplatsen söder om kyrkan respektive en av de buxbomsomgärdade gravplatserna på den västra delen av kyrkogården.

En stenomgärdad gravplats finns söder om kyrkan. Omgärdningen utgörs av en låg ram i grå granit. Gravplatsen direkt väster om har en yttre ram av plattor i röd kalksten. Dessa kan möjligen vara ersättning för en tidigare omgärdning av exempelvis buxbom. Vid två gravvårdar på den östra delen av kyrkogården återstår mindre buxbomsplanteringar som kan vara rester efter tidigare omgärdningar. Dessa planteringar omger en planteringsyta i anslutning till vården och troligen har gravplatsen tidigare varit täckt av singel samt omgärdats av en låg häck av buxbom.

En avgränsad rabatt med plantering i anslutning till gravvårdarna förekommer vid ett fåtal gravplatser och avgränsningen utgörs på samtliga av dessa platser av buxbomshäckar.

Gravvårdar

Gravvårdarna på Kävlinge gamla begravningsplats är dokumenterade av Kävlingebygdens släkt- och folklivsforskareförening. Till merparten av vårdarna finns fotografier och tillhörande blankett med detaljuppgifter medan ett fåtal endast dokumenterats genom avfotografering. Dokumentationen förvaras i Kävlinge församlingsarkiv.

Det finns 77 gravvårdar på kyrkogården och av dessa är 9 liggande och 5 lutande. Bland stenmaterialet dominerar svart granit och därutöver är röd granit-, marmor-, järn- och gjutna vårdar ungefär likvärdigt representerade. Sandsten liksom grå granit förekommer också.

Kyrkogården rymmer 8 kalkstensvårdar och två av dessa utgörs av liggande gravhällar medan övriga är resta. De två liggande gravhällarna i kalksten är placerade sydost om kyrkan och den norra av de två är så gott som helt övervuxen av gräs och mossa. Största delen av den södra är synlig men inskription liksom övriga motiv har så gott som helt nöts bort. De delar av vårdens mönster som går att urskilja, till exempel antydning till två centralt placerade medaljonger, stämmer överens med en gravsten som finns avbildad i skriften *Sveriges kyrkor*. Avritningen har enligt bildtexten gjorts 1920 och gravvården dateras till slutet av 1700-talet.

Liggande gravhällar i kalksten på kyrkogårdens södra sida. Närmast i bild framträder den södra av de båda och ovan skymtar mossbevuxna delar av den norra vård.

Tre av de resta kalkstensvårdarna står norr om kyrkan, 1 väster om grusgången och 2 öster om. Vårdarna är tunna och relativt breda med rakt liv. Vårdarnas avslutning upptill skiljer sig åt, gemensamt är att det mellersta partiet är rundat medan de yttre hörnen antingen är rätvinkliga eller går upp i en spets. Hur krönet på vårderna nordväst om kyrkan sett ut går inte att avgöra då endast brottytor återstår.

Tre exempel på resta kalkstensvårdar, de två första av den tunna breda typen med rätvinkliga yttre hörn respektive spetsigt avslutade hörn. Den sista bilden visar en av de lägre vårdarna som i detta fall pryds av två händer i ett handslag.

Två av vårdarna har kolonner huggna i halvrelief utmed sidorna och delar av inskriptionen i frakturstil. Merparten utgörs dock av versaler i enkelt typsnitt eller kursiv stil med gemener. Vården med avvikande krön har inskription i kursiv stil. Gemensamt för samtliga är symbolen för det allseende ögat, ett strålande öga inom en triangel, placerat inom krönets välvda del. Rikast dekor har vårderna med rätvinkliga yttre hörn, förutom två inskriptionstavlor framträder även flera blad- och blomstermotiv. Dekor i form av ett kors kan skönjas utmed baksidan av vårderna med avvikande krön.

Övriga resta kalkstensvårdar har raka liv, vinklat eller rundvälvt krön och tre av fyra har infälld inskriptionstavla alternativt biscuit i avvikande material. Gravvården utan medaljong eller tavla är från 1900-talet till skillnad från övriga tre 1800-talsvårdar.

Totalt finns det 14 vårdar med någon form, eller rest av utsmyckning som biscuiter, två händer i ett handslag eller marmorkors på Kävlinge gamla begravningsplats. Majoriteten av dessa har även en infälld inskriptionstavla i marmor. Flera biscuiter antingen saknas eller är trasiga och av marmorkorsen som tidigare krönt vårdarna återstår idag endast kortare stumpar. Utav dessa utgörs 5 stycken av en typ av vård som var vanlig under slutet av 1800-talet. Det är en relativt låg gjuten vård med mjuka rundade former och slingrande bladmotiv i relief. Blad-

motiv liksom de rundande formerna återkommer på den bredare sockeln. Samtliga vårdar har infällda inskriptionstavlor i marmor och i 4 fall utgörs bladmotiven av murgröna medan en vård pryds av ekblad. Utöver dessa finns ytterligare 2 gjutna vårdar. Dessa finns på en gravplats placerad nordöst om kyrkan omgärdad av ett gjutjärnsstaket. Vårdarna är liggande och har en oval form med utåt slutande sidor som saknar inskription. Vårdarnas mitt är avsedda för plantering.

Bilderna visar liggande gjutna gravvårdar med oval form respektive liggande granitvårdar.

Graniten som sedan slutet av 1800-talet varit det dominerande materialet för gravstenar på de svenska kyrkogårdarna har också flest representanter på Kävlinge gamla kyrkogård. Den äldsta typen av dessa granitvårdar var rest, stod på en hög avfasad sockel och hade uppåt avsmalnande liv med polerad framsida och krysshämrad baksida samt avslutades av ett vinklat krön. En ökad variation avseende motiv, krönens utformning samt grövre ytbehandling av baksidor och socklar uppträder snart tillsammans med en ökning av svart granit på bekostnad av den tidigare vanliga grå. Med utveckling av metoder att polera och slipa stensmaterialet kom vidare fler motiv som kors, eklöv, kransar, stjärnor blommor och gurlanger. På Kävlinge gamla kyrkogård finns flera olika varianter av granitvårdar från 1800-talets senare del. Nordväst om kyrkan står ett par exempel på vårdar med varierande ytbehandling och öster om finns representanter för vårdar med rik dekor i form av bland annat krans, stjärnor och kors. Av de resta granitvårdarna är typen med avsmalnande liv, vinklat krön och polerad framsida med någon form av dekor vanligast.

Form och dekor på vårdarna blir än mer varierande kring 1900 och vid denna tid blir klassiserande former på vårdarna brukliga genom obelisker, urnor och kolonner och något senare uppträder nationalromantiska vårdar med grovhuggna ytor och mer naturtrogna former. På Kävlinge gamla kyrkogård finns en vård krönt av en urna samt tre av kors.

Det finns 7 gravvårdar av den fabriksstillverkade relativt låga typ som blir vanlig kring mitten av 1900-talet med raka sidor och polerad framsida. Med ett undantag är dessa vårdar av granit, 5 är resta och 2 liggande.

Tre liggande granitvårdar, ingående i en familjegrav i det nordvästra hörnet av kyrkogården har en för kyrkogården speciell utformning. De har en rektangulär form och sidorna som sluttar utåt omsluter en planteringsyta. På ena kortsidan finns en polerad inskription mot försänkt bakgrund.

På kyrkogården finns 5 vårdar i järn med formen av kors. Tre av dessa ingår i en familjegrav och står placerade på rad sydost om kyrkan. De två yttre är exakta kopior av varandra och står ovan på fundament medan det mellersta saknar synlig sockel. Samtliga är gjutjärnsvårdar med armar som avslutas med trepassformer. Med placering öster om kyrkan står två smideskors över smeden Per Lundgren respektive skomakare H. Larsson. Korsen är tillverkade av firsidiga relativt kläna järn, inskriptionerna finns på ovala plattor fästa i korsens mitt.

Gjuten gravvård med bladmotiv i relief, gjutjärns- och smidesvård respektive vård i marmor.

Bland gravvårdarna finns flera i marmor varav tre har formen av en uppslagen bok, i två fall vilande mot upprätta stöd och i ett fall mot ett liggande. Böckerna symboliserar den uppslagna bibeln, guds ord. De upprätta stöden har sidor med grov struktur, den ena klovhuggna, och den andra fint huggen ytfinish med böljande form. Det liggande stödet har naturstenens yta.

Nordost om kyrkan står en speciellt utformad vård i marmor med rakt liv och vinklat krön. Framsidans övre del är försänkt vilket skapar en ram utmed sidorna och omfattar en v-huggen inskription. Nedtill finns en rundbågig fördjupning i vården föreställande en valvöppning. Kring valvets öppning finns ytterligare inskription. Den vinklade delen av krönet, som bildar en triangel, pryds av symbolen för det allseende ögat. Ett krönande ornament, troligen ett kors, saknas.

Kulturhistorisk värdering

Kyrkogården kring Kävlinge gamla kyrka utgör en samlad miljö bakom den kringgårdande spritputsade muren. Kyrkan ligger centralt i samhället med bebyggelsen tätt inpå i öster och väster. Norr om finns ett mindre grönområde med en allékantad väg upp mot Korsbackakyrkan. Gamla och nya kyrkan är förbundna med varandra genom en allékantad väg. Siktlinjen som träden åstadkommer understryker förhållandet mellan den gamla och den nya begravningsplatsen.

Kyrkogårdens relativt ringa storlek tillsammans med dess oregelbundet rektangulära form ger miljön en ålderdomlig prägel. Då ny kyrkogård anlagts i samband med uppförandet av den nya kyrkan 1897 avtog gravsättningen på den gamla kyrkogården och därefter har kyrkogårdens bestånd av gravvårdar och gravplatser glesats ut genom åren. Växtmaterialet har även minskat i omfattning vilket innebär att öppna grästäckta ytor idag präglar miljön vid gamla kyrkan. De växter som finns kvar är därav av stor betydelse som spår efter en tidigare rikare växtlighet.

Trots det ringa antalet gravvårdar finns en variation inom materialet, från ålderdomliga kalkstensvårdar till yngre låga polerade granitvårdar. Materialen bidrar till kyrkogårdens ålderdomliga karaktär genom ett stort antal gjutna, järn-, kalkstens-, och marmorvårdar, sorter som var vanliga innan graniten kom att dominera under 1800-talets senare del och framåt. Bland gravplatserna finns vidare både mer påkostade liksom enklare representerade.

Samtliga gravplatser och gravvårdar anses ha så högt kulturhistoriskt värde enligt kriterierna på sidan 21 att de bör föras in i kyrkans inventarieförteckning.

Förslag till åtgärder

Samtliga gravvårdar liksom omgärdningar i form av buxbomshäckar, stenramar och järnstaket bör bevaras. Vid behov repareras dessa efter nedanstående råd. Singeltäckning bevaras.

Gångens utbredning och beläggning av singel bibehålles.

Återlämnade gravanordningar bevaras företrädesvis på ursprunglig plats och vårdas för framtiden som miljöskapare och tidsdokument.

En inventering avseende gravvårdarnas skadebild bör göras som kan ligga till grund för förslag till åtgärder och prioriteringsordning vid reparation.

Planteringarna på gravplatserna bör i möjligaste mån bibehållas och vårdas.

Regionmuseet föreslår att samtliga kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/gravvårdar förs in i kyrkans inventarieförteckning.

Kriterier för bevarande av gravvårdar och gravplatser

Följande kriterier har legat till grund för den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar och gravplatser på kyrkogården. En gravvård eller gravplats kan vara kulturhistoriskt värdefull enligt flera kriterier. I dokumentationen anges vilka kulturhistoriska värderingar som gäller för respektive gravvård och gravplats enligt följande numrering:

1. Gravvårdar som uppvisar tidstypiska drag.
2. Gravvårdar som har lokal prägel.
3. Gravvårdar som är unika.
4. Gravvårdar över personer som haft speciell anknytning till socknen.
5. Gravvårdar över personer med ett yrke som är specifikt för bygden.
6. Gravplatser med kulturhistoriskt värdefull vegetation eller omgärdning.

Lagstiftning och nationella mål

Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård är anlagd före 1940 och faller därmed under Kulturminneslagen, KML 4 kap.13 § (SFS 1988:950). Det innebär att länsstyrelsens tillstånd krävs för att:

- utvidga eller på annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen
- uppföra ny byggnad eller fast anordning
- riva eller väsentligt förändra byggnad eller fast anordning

Utöver detta gäller generellt för samtliga begravningsplatser att: *I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas* (KML 4 kap. 11 §). Det kan vara svårt att bedöma vad som kan klassas som väsentlig förändring av en kyrkogård. Det kan till exempel vara:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs
- Borttagande av järnstaket och gravramar
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande
- Fällning av träd

Ifall man är tveksam om en ändring eller ett tillskott är tillståndspliktigt eller ej, så bör man ringa till länsstyrelsen och prata med en handläggare för kyrkogårdsfrågor, länsstyrelsen har nämligen tolkningsföreträdare i frågan. Vill man veta mer om tillståndsprövning så har länsstyrelsen i Skåne skickat ut en skrift till samtliga församlingar med titeln ”*Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning*”. Den kan även beställas hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen brukar snabbt kunna svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan göras för att anpassas till den befintliga kyrkogården. Regelbunden kontakt med länsstyrelsen kan också korta ner handläggningstiderna och underhandsbesked kan ges vilket underlättar arkitektens/landskapsarkitektens arbete vid större förändringar.

God Bebyggd Miljö är namnet på ett av Sveriges 15 nationella miljö kvalitetsmål som Riksdagen beslutade om 1999. Det innebär bland annat att ”*natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och att den biologiska mångfalden skall bevaras och utvecklas*”. Detta gäller för kyrkogårdens specifika miljö som tillsammans med parker räknas som grönområden inom tätbebyggda områden. Ett delmål är att det senast 2010 skall finnas strategier för ”*hur grönområden i tätorter och tätortsnära områden skall bevaras, vårdas och utvecklas för såväl natur- och kulturmiljö- som friluftslivsmål, samt hur andelen hårdgjord yta i dessa miljöer fortsatt begränsas*”.

Från 2004 gäller även ett Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet, i hela landet. Det har upprättats av Naturvårdsverket och skall pågå till och med 2008 för att sedan omprövas. En av fem prioriterade trädmiljöer är kyrkogårdar och parker. En motivering till detta är att de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sveriges trädbärande marker. Syftet med åtgärdsprogrammet är att *antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras*. Mer precist ska antalet särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdar-

na i landet inte minska med mer än 15 % fram till 2014. Ansvarig för att programmet efterlevs och att målet för kyrkogårdar uppnås är Svenska kyrkan tillsammans med kommunerna, naturvårdsverket, riksantikvarieämbetet, statens fastighetsverk och andra berörda aktörer.

Underhåll av gravvårdar

Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten

De flesta gravvårdar blir med tidens gång en växtplats för alger, lavar och mossor. Deras sporer sprids med vind och vatten och finns överallt. Alger och vissa arter av lavar och mossor trivs särskilt i fuktiga miljöer varför dessa påträffas på norrsidan av gravstenar och på gravvårdar där det är mycket skugga. Andra arter av lavar och mossor växer istället på gravvårdar, med sten uppbyggd av särskilda mineral, oavsett hur mycket skugga eller solljus platsen har. Stenar som är skrovliga har ofta mer påväxt av lavar och mossor eftersom de är lättare att få fäste på.

Generellt sett är inte påväxten någon fara för gravstenar och gravvårdar som är gjorda av silikatsten som gnejs och granit. Till viss del kan påväxt av lavar och alger på gravstenar utgöra ett skydd mot luftföroreningar. Varken alger, lavar eller mossor har rötter som kan tränga in i sten för att söka efter näringsämnen. De tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna. Lavar och mossor har dock en slags fästorgan, så kallade rhizoider, som fäster lättare på ojämna ytor och där stenen är skadad än på helt släta ytor. Påväxten kan binda fukt och om stenen har sprickor där vatten kan tränga in finns det risk för frostsprängning. Detta sker framförallt om stenen redan är skadad, lutar eller har fallit omkull. Risken för frostsador ökar om gravstenen är av kalk eller sandsten eftersom detta material kan suga åt sig fukt från mossan och därefter skadas vid frost. När det gäller gravvårdar eller andra stendetaljer i kalksten finns det lavar som skulle kunna göra skada på stenen. Men dessa arter är sällsynta och trivs inte i den miljö som en kyrkogård kan erbjuda.

På många kyrkogårdar har man tvättat gravvårdar för att få bort lavar, alger och mossa. Beroende på underlag och hur rengöringen går till samt vilka preparat som används kan stenen ta skada av detta. Helst ska man därför undvika att tvätta gravstenar och gravvårdar helt och hållet. I förebyggande syfte kan man försöka ha gravvårdarna på skuggfria platser och hålla dem rena från jord, sav, nedfallna löv och annat skräp. Om rengöring ändå måste genomföras skall det endast göras där inskriptionen riskerar att bli oläsbar på grund av alger, lav- eller mosspåväxt. Rengöring ska utföras skonsamt med varmt vatten, mjuk borste och vanlig såpa eller möjligen någon procent ammoniak. Rengöring bör undvikas på vintern. Högtryckstvätt bör inte användas då målade inskriptioner och porös sten kan förstöras.

Andra skador gravstenar utsätts för är gipskrusta, stearin, sot, klotter samt missfärgningar av järn och koppar. Vid höga svavelhalter ombildas kalkhaltig sten till gips som enbart bör rengöras av konservator. Likaså bör konservatorer anlitas vid rengöring av rost- och kopparmissfärgningar. Genom att underhålla och rostskydda järndetaljer kan skador förebyggas. Stearin kan avlägsnas med läskpapper samt något av följande medel: mjukt verktyg av trä eller plast, kemiskt ren bensin, eller varmluftpistol. Sot tas bort med torr rengöringsmetod.

Syror, lut, ogräsmedel och rengöringsmedel skall aldrig användas på gravstenar. Kommersiella rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Även metoden är viktig. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas och sköljning bör ske kontinuerligt under tvättningen så att eventuella gruskorn inte repar stenen.

Kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten är mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan, än hårdare stensorter som gnejs, granit och diabas. Skadorna uppkommer som sprickor, stembortfall, avflagningar, bompartier, deformationer och pulverisering. Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken.

Avslagna bitar bör tas till vara, och rostiga dubbar ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator.

Före omfattande lagningar av gravvårdar bör stenkonservator anlitas. Lagning med cement eller andra starka limningsmetoder skall absolut undvikas i dessa sammanhang.

Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn

Vid alla lagningar gäller att man skall eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialet som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn skall efter rengöring med borste som är mjukare än underlaget ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas omsorgsfullt, kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

För rådgivning i dessa frågor vänder man sig lämpligen till Riksantikvarieämbetets konservatorsavdelning eller Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Litteratur och andra källor

Arkiv

Lantmäteriet
Kävlinge församlingsarkiv
Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Litteratur

Gillberg, J L. *Historisk, oekonomisk och geographisk beskrifning öfver MalmöHusläbn uti hertigdömmet Skåne*. 1765
Kävlingebygden nu och då, en årsbok från Kävlinge kulturnämnd, Kävlinge 1978
Skånes ortnamn, Serie A, Bebyggelsenamn, D.7, Harjagers härad, Lund 1979
Sveriges kyrkor Skåne, band 1, häfte 1, *Kävlinge kyrka i Harjagers härad*, Stockholm 1932

Litteraturtips

Bringéus, Nils-Arvid, Skånsk kyrkogårdsvandring, artikel i *Skånska kyrkor*, Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997, s. 185-215.

Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan 1992.

Den skånska kyrkogården, artikel i Hansson, Marie, *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Kristianstad 1997, s. 153-164.

Klintborg, Åsa, Den skånska kyrkogårdsträdgården, artikel i *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland*, s. 1-19.

Kulturmiljövård nr 6 1989 (tidskrift med temanummer om kyrkogårdar)

Kulturminneslagen, KML, SFS 1988:950 med senare ändringar, www.riksdagen.se

Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation, Borås 1991.

Löfvendal, Runo (m.fl.), *Natursten I byggnader. Svensk byggnadssten & skadebilder*. Stockholm 1994.

Skånska rekognosceringskartan, framställd av fältmätningsbrigaden 1812-1820, Arlöv 1986.

Wadsjö, Harald (red.), *Gravkonst*. Utgiven av samfundet för hembygdsvård. Lund 1930.

Wadsjö, Harald (red.), *Kyrkogårdskonst. Avbildningar av äldre svenska kyrkogårdar*. Stockholm 1919.

Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet, 2002. (skrift, kan beställas på www.raa.se)

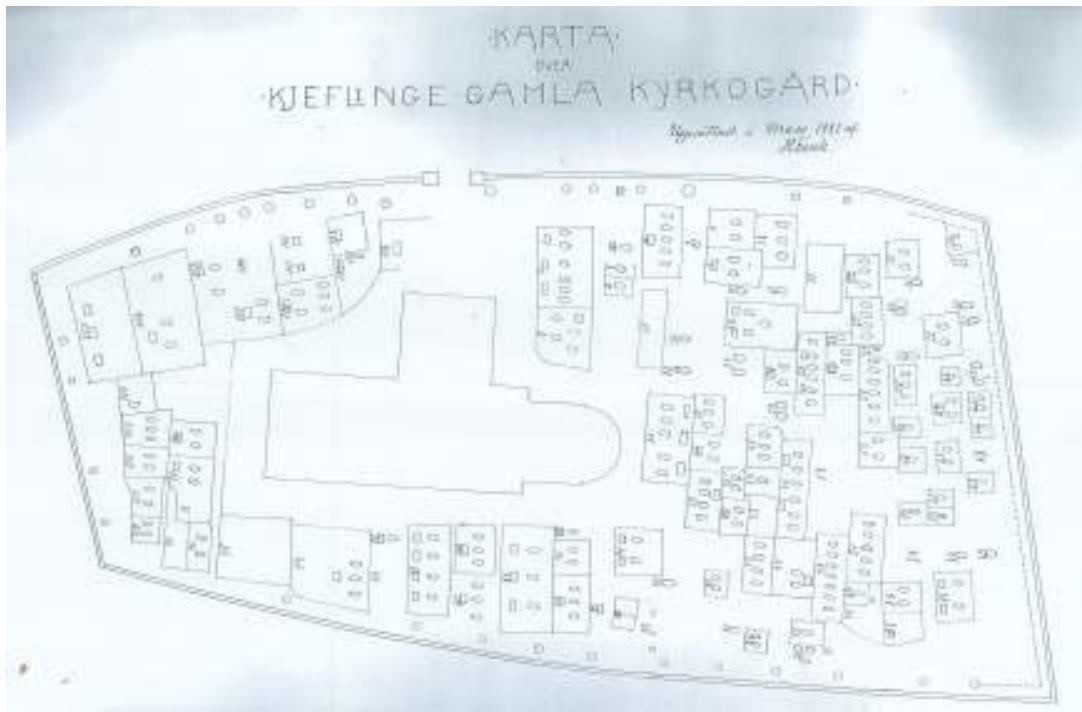
Wästberg, Per (m.fl.), *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*, Stockholm 2001.

Lund 2007-06-20

Emelie Petersson

Bilagor

Bilaga 1: Plan över Kävlings gamla kyrkogård
Planritning upprättad 1921. Ur Kävlings kyrkoarkiv.

Regionmuseets rapportserie 2007

Kulturmiljö

1. Hässleholms filfabrik, AK, Henrik Borg, 2005 – 2006
2. Barsebäck kyrka, Barsebäcks sn, FU, Lars Salminen, 2002
3. Hovdala slott hus E, L329-förstärkningsåtgärder, Brönneåsnäs sn, AK, Kristina Nilén 2006/2007
4. Tånga kvarn, Vålinge sn, AK och DK, Henrik Borg, 2004-2005
5. Tegelgolvet i Bäckaskogs kyrka, Kiaby sn, AK & FU, Jan Kockum, 2004& 2006
6. Kävlinge gamla kyrka, 8 ½ sekler av hemligheter, Byggnadsarkeologisk undersökning, Petter Jansson, 2005
7. Tåstarps kyrka, Tåstarps sn, AK, Lotta Eriksson, 2006-2007
8. Sankt Ibb gamla kyrka, BAD & FU, Cecilia Pantzar & Lars Salminen, 2003-2004
9. Vä kyrkogård – gammal och ny, Vä sn, FU, Tony Björk, 2006
10. Härlövs industriområde boplats och grav, N Åsum och Kristianstad, AU&FU&UN, Helén Lilja, 1999-2005
11. Heliga Trefaldighetskyrkan – restaurering av fönster, AK, Helena Nilsson, 2005
12. Gånggriften i Odarslöv, Odarslöv sn, UN, Anders Edring, 2006
13. Källna kyrka, Källna sn, AF, Lotta Eriksson och Helena Nilsson, 2007
14. En kongemoseboplats i Yngsjö, AU & FU, Anders Edring, 2006
15. Börringe kyrkogård – ”...ett verkligt fridens rum i skuggan av lummiga trädkronor.”, Börringe sn, Svedala kommun, DK, Helena Nilsson, Lotta Eriksson, Cissela Olsson och Åsa Jakobsson, 2005-2006
16. Östra Ljungby kyrka, Östra Ljungby sn, AF, Lotta Eriksson och Helena Nilsson, 2007
17. Södervidinge kyrkogård, Södervidinge sn, DK, Lotta Eriksson, 2007
18. Sankt Mikael's kapell i Helsingborg, UN, Lars Salminen, 2004
19. Skånska ruinvårdsprojektet, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2005-2006
20. Virke kyrkogård, Virke sn, DK, Lotta Eriksson, 2007
21. Några arkeologiska undersökningar i Åhus, Åhus sn, FU & AK, Jan Kockum, 1996 – 2004
22. Kulturresevärd i Skåne -en översiktlig utredning, Paul Hansson, 2007
23. S:t Jörgen i Åhus. Åhus 30:5. Åhus sn, FU, Jan Kockum, 2007
24. Bronsåldersbrunnar i Näsby, Kristianstad, UN, Tony Björk, 2006 – 2007
25. Stora Harrie kyrkogård, Stora Harrie sn, DK, Lotta Eriksson, 2007
26. Österslöv gamla prästgård, Österslövs sn, AK, taktäckning, Jimmy Juhlin Alftberg, 2007
27. Månstorps gavlar- säkringsarbeten, V Ingelstad sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg & Henrik Borg, 2007
28. Skarhults slott - vårdplan, Skarhults sn, PJ, Kristina Nilén, 2006-2007
29. Tjörnarps kyrka, Tjörnarps sn, AK, Lars-Göran Strömbom, Mia Jungskär & Lotta Eriksson, 2003-2004
30. Universitetet 2, f.d. Anatomen, Värdebeskrivning 2007, BD, Henrik Borg 2007
31. Bäckaskog slott L356 – renovering av västra längans fasad och tak, samt nyttillverkning av grindar, AK, Kristina Nilén, 2006
32. Korsbackakyrkans kyrkogård, DK, Lotta Eriksson och Emelie Petersson, 2007
33. Kust och historia i Skåne – En förstudie med naturperspektiv, PJ, Åsa Jakobsson, 2007
34. Sporrakulla gård – tak- och timmerarbeten, Glimåkra sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2007
35. Rivning på gång, norra kyrkogården i Lund, AK& BD, Petter Jansson, 2007
36. Röddinge kyrka utvändigt renovering, Röddinge sn, AK, Petter Jansson 2006
37. Flädie kyrka utvändigt renovering, Flädie sn, AK, Petter Jansson 2006
38. Hallamölla, Eljaröds sn, AK, Emelie Petersson, 2007
39. Kävlinge gamla kyrkas kyrkogård, DK, Lotta Eriksson och Emelie Petersson, 2007

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggnadsark-ark-dokumentation

